

Blæs i bøssen!

-fundraising på Christian 4.s tid

af forskningsleder, dr. phil. John T. Lauridsen

I løbet af de sidste 10-15 år har sparekniven ramt alle dele af kulturlivet og uddannelsessektoren. Hvor det offentlige har sagt stop, er private blevet bedt om at træde til. Fundraising er blevet et vigtigt element i institutionernes politik, og de professionelle fundraisere er forlængst en realitet.

Fundraising har en lang tradition i Danmark, hvad blot de mange gavebreve til middelalderens klostre vidner om. Her skal gives et eksempel på, hvordan Christian 4. skaffede midler til en af sine uddannelsesinstitutioner.

Baltser Condevin var en rig købmand og fornem klædehandler i København på Christian 4.'s tid. Han var opvokset i en fremtrædende købmandsfamilie. Faderen Claus Condevin var indvandret omkring 1600 og havde giftet sig med den rige købmandsenke Nille Baltser. Baltser Condevin blev opdraget sammen med moderens børn af første ægteskab i en stor købmandsgård i Højbrostræde (i dag hjørnet af Gammel Strand og Højbro Plads). Gården lå meget centralt for byens handelsliv, både nær havnen, slottet og trafikken fra oplandet. Foruden familien og flere handelstjenere rummede gården i den store kælder både en beværtning og en krambod.

Familien havde mange indflydelsesrige venner og forbindelser i det københavnske borgerskabs øverste lag. De lavede forretninger og handelskompagnier sammen og mødtes til selskabelighed hos hinanden. Baltser Condevin var halvbroder til købmanden Albert Baltser Berns, der i 1629 var flyttet til Hamborg og havde fået en blomstrende forretning i gang bl.a. som leverandør af korn, våben og ammunition til Christian 4. Det gav Baltser Condevin forbindelse til verdenshandelen. Claus Condevin havde været direktør i Det ostindiske Kompagni, var en aktiv erhvervsmand og havde

nydt kongens særlige bevågenhed. Sønnen Baltser gjorde også lejlighedsvis forretninger med kongen og havde overtaget faderens investering i Det ostindiske Kompagni. Han søgte efter bedste evne at leve op til faderens og halvbroderens format og var bl.a. med i det nyoprettede østersøiske kompagni 1637 og blev i 1640 medlem af det fornemme skydeselskab. Så vidt baggrunden.

Baltser Condevin så sig i februar 1636 foranlediget til at opsøge Christian 4. på Haderslevhus i Sønderjylland. Det var langt fra København, hvor han til daglig slog sine folder, men måske havde han også forretninger at gøre i landsdelen. Han kan have været på pengemarkedet i Kiel ved det såkaldte Kieler-omslag, der årligt fandt sted ved den tid. Eller også havde Baltser rejst den lange vej for specielt at opsøge kongen, der i længere tid havde været væk fra København. Baltser Condevin havde i hvert fald en i høj grad både delikat og presserende sag at tale med kongen om. Herom erfarer vi i et brev, som Christian 4. straks efter mødet skrev til rentemestrene: Baltser Condevin har været her og blæst i bøssen, på det han må være fri for at stå åbenbar skrifte.

Condevin havde "blæst i bøssen", det vil sige, at han havde betalt en bøde. Ikke mindre end 400 rdl. gav han til Frederiksborg skole for sin forsyndelse. Det var mange penge, vel 3 til 4 årslønninger for en håndværker og endnu mere for småkårsfolk. De kunne have levet godt i årevis for de penge. Christian 4. havde behændigt udnyttet en opstået situation til på stedet at få privat fundraising til undervisningssektoren.

For Baltser Condevin betød de penge kun lidt. Her var ikke tale om en hr. hvem som helst, men hvad havde da egentligt foranlediget både rejsen til kongen og bøden? Det får vi at vide i endnu et brev, som kongen sendte til rentemestrene. Det viser sig at være nogle fortidige synder, som nu indhentede den fine købmand. Før sit første ægteskab havde han bedrevet hor med en anden kvinde. Nu var både denne kvinde og hans første hustru døde, og han ville gifte sig igen. Der kom hans sognepræst, magister Laurids Mortensen Scavenius ved St. Nikolai kirke ham imidlertid stærkt på tværs. Præsten havde kendskab til den tidligere forsyndelse og krævede nu, at Baltser Condevin skulle stå frem i kirken og bekende sin brøde for menigheden. Det var den lovfæstede praksis i sådanne sager.

Det ville være svært at bære for den fornemme købmand, både overfor

På dette udsnit af et stik af København fra 1611 ses Højbrostræde som gade nr. to fra højre. Hjørnehuset på gadens venstre side tilhørte i årtier Condevins familie; her voksede han selv op, ligesom han var ejer af det i sine senere år og frem til sin død i 1653. Fra huset var der udsigt til rådstue, kancelli og slottet.

kolleger og standsfæller og da ikke mindst over for den tilkomne og hendes familie. Der var ingen grund til på den måde at få kastet skygger over det kommende ægteskab. Ægteskabet var tilmed meget nært forestående, så Condevin havde faktisk den frejdighed efter at have "blæst i bøssen" for sin fortids synder straks tillige at bede kongen om tilladelse til at skænke vin og bede flere par til brylluppet end den gældende forordning desangående

tillod. Den tilladelse gav Christian 4., og Condevin kunne rejse tilbage til København og fejre bryllup med sin tilkomne, Ingeborg.

Vi kender ikke noget til brylluppets forløb, men der blev givetvis dækket stort op i Højbrostræde. Med den kongelige tilladelse kunne Baltser Condevin invitere mere end de 24 ægtepar med børn og 12 karle, som ellers var maksimum ved bryllup for købmænd og borgmestre. De kunne også nyde den vin, som det ellers kun var adelen forundt ved slige lejligheder. Christian 4. udstedte og måtte gang på gang i løbet af sin regeringstid indskærpe sine "luksusforordninger", de love der skulle dæmme op for den borgerlige og adelige overklasses frådseri med hensyn til påklædning og selskabelig ødselhed, men i tilfældet Condevin stod han med en mand af en position, så der kunne gøres en undtagelse. Og manden havde lige vist sit generøse sindelag, ja han havde nærmest betalt for tilladelsen.

Condevin beholdt siden den kongelige yndest til sin død i 1653. Han blev begravet i netop den kirke, hvor han havde undgået at stå åbenbar skrifte ved at blæse i bøssen.

Den penible sag fik imidlertid et efterspil. Et var at Condevin reddede sig ud af den, noget andet præstens rolle i affæren. Som Christian 4. formulerede det til rentemestrene, magister Laurids kommer vist til at blæse med i bøssen, inden den leg er endt. Kongen kunne nemlig ikke forstå, hvorfor præsten så længe havde undladt at lade Condevin stå åbenbar skrifte, når han kendte til hans forsyndelse. Magister Laurids skulle derfor forhøres af rentemestrene, og han måtte ikke forud få at vide, hvad sagen drejede sig om. Endvidere blev magister Laurids stævnet for Københavns biskop, hans provst og Københavns Universitets Konsistorium, som tog sig af de sager. Det var altsammen en meget ubehagelig opmærksomhed for den gode magister, men han synes at have klaret frisag uden at være kommet til at blæse i bøssen. I hvert fald er der ikke spor af sagen i konsistoriums protokoller, så han kan have talt sig fri. Sligt var jo hans gebet. Og hans videre karriere kom affæren heller ikke til at skade. Han blev senere selv biskop i København og fik dermed rollen at kunne lade andre blæse i bøssen.

Udtrykket "at blæse i bøssen" forekommer overhovedet første gang på dansk i Christian 4.s brev om Condevin til rentemestrene i 1636. Kongen skrev frejdigt på modersmålet, som det blev talt i samfundet omkring ham, vendingen forekom på tysk, så vi kan ikke tillægge ham personlig æren af at

være en original sprogfornyer. Udtrykket er i en senere tid blevet til det mere vulgære "at spytte i bøssen". Det er der stadig mange, der gør. Frivilligt eller tvunget, for en god sag eller som bøde.

Materialet er hovedsageligt hentet fra:
Christian 4.s egenhændige Breve 4, 1882, udg.
af C. F. Bricka og J. A. Fridericia, s. 17
F. P. J. Dahl: *Efterretninger om den kgl. lærde
Skole ved Frederiksborg*, 1, 1836, s. 43
O. Nielsen (udg.): *Kjøbenhavns Diploma-
tarium* 3, 1877, s. 158 og 5, 1882, s. 184f.

Konsistoriums protokoller i Københavns
Universitets arkiv i Rigsarkivet
V. A. Secher (udg.): *Corpus Constitutionum
Daniæ*, 4, 1894, s. 155ff.
O. Kalkar: *Ordbog over det ældre danske
Sprog*, 1, 1881-85, s. 232
J. T. Lauridsen: *Marselis-konsortiet*, 1987.